

Kővári Réka

Kővári Réka (1973) a MTA Zenetudományi Intézete Népzenei Osztályának tudományos munkatársa. A szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola matematika-ének-zene szakának elvégzését követően (1995) az ELTE Tanárképző Főiskolai Kara ének-zene-karvezetés (1998), valamint a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola egyházzene szakán diplomázott (2000, 2001). Több helyen tanított, többek között a váci Bartók Béla Zeneiskolában (1999–2001), a váci Pikéthy Tibor Zeneművészeti Szakközépiskolában (gregorián, népelek, egyházzeneirodalom, népzene, 2000–2006) és a budapesti Kodály Zoltán Magyar Kórusiskolában (gregorián, egyházzeneirodalom, 2001–2009). 2001–2004 között a LFZE egyházzenei mesteriskolájának volt ösztöndíjas hallgatója. 1997-től külső munkatársként, 2004–2008 között fiatal kutatóként dolgozott a Népzenei Osztályon.

Szülővárosában, Vácott több templomban lát el egyházzenei szolgálatot mind magyarul, mind latinul végzett istentiszteleteken (rendes és rendkívüli formájú szentmiséken egyaránt). 2004–2009 között a Szent Mihály Laikus Káptalan (CLSMA) tagjaként részt vett a középkori esztergomi rítus szerinti zsolozsma nyilvános éneklésében, 2006-tól pedig a tridenti rítusú szentmisék szkolájában.

Egyházzenei mesterdoktori (DLA) vizsgája részeként a szóbeli szigorlatot *Paksa Katalin, Zászkaliczky Tamás és Huszár Lajos* előtt tette le 2006. április 21-én. Témái: I. Moldvai csángó népzene, II. Pachelbel orgonaművei, III. Verdi egyházi zenéje.

Diplomaliturgiáját, a 2008. március 31-én az Avilai Szent Teréz-plébániatemplomban P. Balogh Piusz OPraem (diákonus) és t. Alácsi Ervin János (szubdiákonus), illetve a Szent Mihály Laikus Káptalan tagjainak segédletével a régi római rítusban (a római rítus ún. rendkívüli formája szerint) bemutatott szentmisét ft. Kovács Ervin celebrálta. A missa sollemnis minden erre alkalmas pontját elsősorban XVII. századi a cappella kóruszenével, továbbá gregorián- és (a Kájoni János: *Cantionale Catholicum* című énekeskönyvből vett, a Deák-Szentes kézirat dallamával énekelt) népelekkel, valamint orgonazenével kitöltő liturgia közreműködője a tanítványjaiból, a CLSMA tagjaiból és a LFZE Egyházzene Tanszékének hallgatóiból alakult kórus és Bednarik Anasztázia (orgona) volt.

Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepének régi római rítusú missa sollemnise:

Gyülekezés — *Mikor Máriához* (szöveg: Kájoni *Cantionale* 1719, dallam: Deák-Szentes kézirat)

Bevonulás — Hassler: *Dixit Maria*

Szenteltvízhintés — *Vidi aquam* (gregorián), Victoria: *Vidi aquam*

Processio — *Christi Virgo dilectissima* (responsorium prolixum)

Átöltözés — Victoria: *Ne timeas Maria*

- Introitus — *Rorate caeli* (gregorián), Byrd: *Rorate caeli*
 Kyrie — Victoria: *Missa de Beata – Kyrie*
 Gloria — IX. gregorián mise (Missa de Beata)
 Alleluia I. – *Ave Maria* (gregorián)
 Alleluia II. – *Virga Iesse floruit* (gregorián)
 Sequentia — *Virgini Mariae laudes*
 Prédikáció előtt — Palestrina: *Ave Maria*
 Prédikáció után — Monteverdi: *Ave Maria*
 Credo — ambrozián
 Offertorium — *Ave Maria* (gregorián)
 Palestrina: *Ave maris stella*
 Sanctus — IX. gregorián mise (Missa de Beata)
 Úrfelmutatás után — *Itt jelen vagyon* (szöveg: Kájoni *Cantionale* 1676, dallam Deák-Szentes kézirat)
 Pater noster után — Fasolo: *Brevis modulatio post Agnus Dei More Gallico* (1. rész) (org.)
 Agnus — IX. gregorián mise (Missa de Beata)
 Üdvözlégy, *Krisztus szent teste* (szöveg: Kájoni *Cantionale* 1676, dallam: Deák-Szentes kézirat)
 Communio — Byrd: *Ecce Virgo concipiet*
 Áldozás — Viadana: *Ave verum*
Áldjad, ember, e nagy jódat (Éneklő Egyház 165. sz.)
 Purificatio — Marenzio: *O sacrum convivium*
 Utolsó evangélium — Fasolo: *Post Magnificat loco Antiphonae – Brevis modulatio* (org.)
 Kivonulás — Victoria: *Regina caeli*
 Floriano Arresti: *Ricercare* (org.)

Disszertációját (témavezető: *Domokos Mária*) 2008. április 1-én a Zeneakadémián cum laude minősítéssel védte meg. Opponense *Barna Gábor* és *Sárosi Bálint*, a bizottság elnöke *Ferencki Ilona* volt.

A Kájoni *Cantionale* énekei Székelyföld és Moldva néphagyományában a Deák-Szentes kézirat tükrében

A dolgozat két kötetre oszlik. Az első az elemző szöveg, énekeskönyvi és népzenei kottapéldákkal, a második (melléklet) a csíksomlyói kottás Deák-Szentes kézirat átírása. Az értekezés mellékletében közölt átírás nem tekinthető kritikai kiadásnak, hanem annak mintegy előtanulmánya. Ennek segítségével követni lehet a kézirat anyagának az első kötetben olvasható ismertetését és a néphagyományban, illetve az énekeskönyvekben található dallamváltozatok, -párhuzamok összehasonlító elemzését.

Az első kötet bevezetőjében a szerző témához való személyes kapcsolatai kaptak helyet; ezt egy történeti fejezet követi. A második fejezet első két alfejezete a XVII. századi katolikus egyházi énekkincs legnagyobb szövegforrását, Kájoni János *Cantionale Catholicum* című énekeskönyvét és magát az összeíró polihisztor ferences szerzetest mutatja be. A következő alfejezetek részletesen tárgyalják a *Cantionale* további kiadásait, azok egymástól való eltéréseit (énekek, énekszövegek, *ad notam* utalások). Az énekszövegek a *Cantionale* kiadásaiban

általánosságban a következő módon változnak: az 1719-es, második kiadás keveset módosít az 1676-os, eredeti szövegeken (rövidít, a himnuszok esetében végrehajtja a VIII. Orbán-féle reformot); az 1805-ös, harmadik kiadás már lényegesen átkölti, rövidíti, kicseréli az énekeket; az 1921-es, negyedik pedig —olykor tovább változtatva a szövegeken— más gyűjteményeket is megjelöl forrásaként (Tárkányi, Bozóky, Szentmihályi). Sok olyan ének van továbbá a harmadik és negyedik kiadásban, mely nem csupán a későbbi strófákat fogalmazza át, de már a kezdősort is. Kájoni személyének és életművének nagy szakirodalma van, de a *Cantionale* kiadásainak ez a módszeres összehasonlító szövegvizsgálata eddig nem történt meg.

A harmadik fejezet a XVIII. századnak a —dallamok tekintetében— retrospektív forrását, a Deák–Szentés kottás kéziratot mutatja be, melynek rendkívüli jelentőségét az adja, hogy mintegy kántorkönyvnek tekinthetjük a Kájoni *Cantionale* 1719-es, második kiadásához. Elemzéséhez szükséges volt a teljes kézirat átírása, mely a maga teljességében mindeddig nem közöltetett. A kéziratot ismertető fejezet végén táblázatban olvasható annak teljes tartalma. E táblázatban meg van adva az énekeknek a *Cantionale* kiadásaiiban való megjelenése (az ének magyar és/vagy latin szövegének oldalszáma), valamint jelezve vannak azok az énekek, amelyek Székelyföld (Bukovinát is beleértve) és Moldva néphagyományában megtalálhatók.

A negyedik fejezet voltaképpen a dolgozat címében meghatározott énekek elemzéseit tartalmazza. A Deák–Szentés kézirat elsődleges fontossága mellett —vagyis hogy túlnyomó többségében a Kájoni *Cantionale* (1719) szövegeihez tartozó dallamokat tartalmaz— azért is jelentős, mert számos dallamát a néphagyomány a mai napig használja, sőt van olyan éneke is, amelynek dallamát történeti forrásokban sehol másutt nem jegyezték fel.

Az első alfejezetben áttekintés található a Székelyföldön és Moldvában végzett népegyűjtésekről, majd a kézirat dallamai néphagyományban fennmaradt változatainak vizsgálata következik. Mivel a kézirat hatalmas énekanyagot tartalmaz, szükséges volt a vizsgálandó énekek körének szűkítése. Ezért a dolgozatban csak a karácsonyi ünnepkörhöz tartozó, valamint a halottas énekek mint a néphagyományban és népszokásokban leggazdagabban élő, egyúttal templomi használatban vagy azon kívül is alkalmazott énekanyag tárgyalása szerepel. Itt összehasonlító szövegelemzést találni, a főszövegben számszerűsítve, a jegyzetben pedig felsorolva az énekeskönyvek nótautalásai szerint összetartozó énekszövegeket és azoknak a *Cantionale* kiadásaiiban való föllelhetőségét. Minden énekhez egy, néha több népzenei lejegyzést mutat be a szerző, alkalmanként a *Cantionale* negyedik (1921) kottás kiadásának dallamalakját, vagy éppen a Kájoni énekeskönyvével csaknem egykorú, de kottás *Cantus Catholici* (1651) változatát is hozza. Észrevételeit összegezve a téma sajátosságaira, összetettségre, és néhány problémájára világít rá az utolsó alfejezet.

A dolgozat egyik legfőbb célkitűzése a két-három-négy évtizeddel korábbi zenetörténeti és népzenei szakirodalom adatainak kiegészítése a Kájoni *Cantionale* kiadásainak részletes összehasonlítása, valamint az újabb és legújabb gyűjtések révén. Ahol csak lehetett, ott ezekből a gyűjtésekből származó lejegyzéseket közölte példaként a szerző (sokszor saját gyűjtéseiből), és —amikor azt a kibővített anyag megkívánta— a következtetéseket módosította is. A népzenei, azon belül pedig a népénekekre irányuló gyűjtések sajátosságai miatt azonban nem tekinthető e dolgozat végállomásnak. Még sok gyűjtésre, lejegyzésre, adatra, összehasonlító szöveg- és dallamkutatásra van szükség ahhoz, hogy teljesen számba lehessen venni a Kájoni *Cantionale* énekszövegeinek a Deák–Szentés kézirat dallamain felhangzó életét.

Tartalom

Bevezetés

I. A katolikus egyház helyzete Erdélyben és Moldvában a XVI–XVII. században	1
1. A katolikus egyház helyzete	1
2. A licenciátus intézménye	11
II. Kájoni János <i>Cantionale Catholicum</i> a és kiadásai	15
1. Kájoni János élete és munkássága	15
2. <i>Cantionale Catholicum</i> 1676	17
3. <i>Cantionale Catholicum</i> 1719	19
4. A Keresztény Katolikusok Egyházi Énekeskönyve 1805 és 1806	24
5. Erdélyegyházmegyei Énekeskönyv 1921	29
III. A Deák–Szentés kézirat	32
1. A kézirat leírása és története	32
2. Az átírás (lásd Melléklet) elvi és gyakorlati kérdései	36
3. A kézirat tartalma és összefüggése a <i>Cantionale Catholicum</i> kiadásaival	37
IV. A Deák–Szentés kézirat dallamai a néphagyományban — a karácsonyi ünnepek énekei, halottas énekek	50
1. Gyűjtések, gyűjtők, kiemelkedő énekesek	50
2. Adventi énekek	56
3. Karácsonyi, újévi és vízkereshti énekek	73
4. Halottas, valamint a végső dolgokról szóló énekek	102
5. Néhány megjegyzés	127
Összefoglalás	131
Bibliográfia	135
Függelék	149
1. Erdélyi püspökök névsora	149
2. Térkép	151
3. Fényképek	152

Melléklet: A Deák–Szentés kézirat átírása

Tartalom

Megjegyzések az átíráshoz	3
Deák–Szentés kézirat	4
1. Missa Brunensis	5
2. Adventi énekek	9
3. Karácsonyi énekek	17
4. Újévi énekek	28
5. Vízkereszti és a világ teremtéséről szóló énekek	30
6. Nagyböjti énekek	31
7. Húsvéti énekek	39
8. Pünkösdi énekek	43
9. Úrnapj énekek	45
10. Szentháromságos ének	46
11. Jézus nevéről szóló énekek	46
12. Oltáriszentségi énekek	47
13. Mária-énekek	51
14. Egyéb énekek	58
15. Ordináriumtételek	59
16. Egyéb énekek	69
17. Zsoltárok	75
18. Penitenciatartó zsoltár	79
19. Halottas énekek	80
20. Az ítéletnapról, a pokolról és a mennyei boldogságról szóló énekek	87
21. A vesperás éneke	89
22. Litániák	89
23. Litániákhoz való Kyriék	95
24. Barokk kanciók	98
25. Mise	102
26. Szent Ferenc-mise	107
27. Egyéb ének	111

Dum Vir - go va - gí - en - tem, Som-num-que po - stu - lan - tem
 fo - pi - re vult o - cel - lum. Sic re - cre - at Pu - el - lum.
 O A - mor! O dul - cis, Ô IE - su - le mi, Ô IE - su - le mi!

Deák-Szentés kézirata 20.

7.7.7.7.8.8.

ZTI MD 151/16.

3 (3) 2 2 1

Klészse (Moldva)

Bezsán Mihály (szül. 1927.)

gy.: Kővári Réka, Harangozó Imre 2004. november 2.

lej.: Kővári Réka

♩ = 58-66

1. Kel fel, ke - resz - tény lé - lek, Te - kints bé a já - szolyban.
 A nagy Is - ten - re kér - lek, Úr Jé - zus fek - szik ab - ban.

Refr.: Ó jén sze - rel - mes Jé - zu - som.

1)
 5. VI. A - men.

2. Nézd, mely kemény az ágya,
 Tiszta szerelmünk tárgya,
 Azért fekszik oly ágyon,
 Hogy mű szüvünk gyulladjon. Refr.

4. Hirdessük egész földnek
 Nagy voltját a gyermeknek,
 Legyünk kegyes hajléka,
 Szüvünket adjuk néki! Refr.

3. Szüzanyának szent teje
 Úr Jézus ededele,
 Kínálja szüveinket,
 Hogy őrözze vétkeinket. Refr.

5. 'Ézus, örök fényesség,
 A kűs testben nagy felség,
 Néked legyűn tisztesség,
 Mondja minden nemzetség. Refr. Amen.